

Богдан Лепкий і Михайло Коцюбинський: творчі взаємини в умовах розмежованої і заблокованої культури

У статті розглядається творча співпраця двох визнаних діячів української культури кін. XIX – поч. XX ст. – Б. Лепкого і М. Коцюбинського, досліджується їхній епістолярій, спільність поглядів на проблеми національного культурного, літературного розвитку. Обидва письменники, як засвідчують листи, мали глибокий інтерес до подій і процесів, що відбувалися по різні боки кордонів, і докладали зусиль для долання тих штучних бар'єрів та розбудови спільного національно-культурного простору.

Ключові слова: творча співпраця, літературна творчість, епістолярій, художній переклад, творче кредо.

Zinevych L.V. Bohdan Lepkyi and Mychailo Kotsyubynskyi: creative relationships in demarcated and locked culture. *The article deals with creative collaboration of B. Lepkyi and M. Kotsyubynskyi, the most prominent figures of Ukrainian culture in nineteenth - beginning of twentieth century. Their epistolary, the common views on the problems of national cultural, literary development are considered. As the letters testify, both writers had a deep interest in the events and processes that took place on the different sides of the border. They also made efforts to overcome artificial barriers and build a common national-cultural space.*

Key words: creative cooperation, literary creation, epistolary, artistic translation, creative creed.

Богдана Лепкого і Михайла Коцюбинського справедливо називають ключовими фігурами української національної культури кін. XIX – поч. XX ст.: два велети літератури, два потужних діячі українського руху, обидва уродженці сонячного Поділля, яких доля розвела по різні боки кордону розділеної імперіями України. Проте їх об'єднувала щира дружба, творча співпраця, спільні прагнення єдності українських земель і народів, постановня соборної держави та високорозвиненої національної культури, мови й літератури.

Багато наукових розвідок присвячено творчості кожного із митців, зокрема художній доробок М. Коцюбинського досліджували Т. Андрійчук, В. Агеєва, М. Грицюта, О. Давидова, В. Дроздовський, С. Єфремов, М. Зеров, П. Колесник, В. Калиниченко, М. Коцюбинська, Ю. Кузнецов, В. Масальський, М. Потупейко та б. ін.; значний науковий внесок у лепкознавство зробили Н. Гавдида, М. Голубець, Р. Смик, В. Лев, О. Федорук тощо. Проте ґрунтовного дослідження творчих взаємин М. Коцюбинського та Б. Лепкого, аналізу їх епістолярію ще немає, що й визначає **актуальність дослідження**.

Метою статті є висвітлення творчої співпраці митців у широкому літературному контексті та в умовах розмежованості двох Україн і заблокованості національної культури.

Матеріалом для дослідження слугували епістолярії письменників. На жаль, до нас дійшло лише п'ять листів Б. Лепкого до М. Коцюбинського та три листи зворотні, машинокопії яких були передані Славістичним інститутом Мілуокського університету у США і нині зберігаються в Чернігівському літературно-меморіальному музеї-заповіднику М. Коцюбинського. Певні фактичні матеріали про взаємини досліджуваних письменників знаходимо і в листах спільних друзів, зокрема В. Гнатюка, О. Луцького, І. Липи. Спогадам про знайомство і першу зустріч із М. Коцюбинським присвячена окрема стаття Б. Лепкого, що вийшла уже в 1940 р. у журналі «Ілюстровані вісті» (1940. - № 6. - С. 8 – 10).

На час знайомства митців, спочатку заочного, а згодом (1905 р.) особистого, М. Коцюбинський уже був визнаним авторитетом у літературних колах і не лише Наддніпрянської України. Він загалом, як зауважив В. Шевчук, був «соборний, а не загумінковий письменник, отже, однаково свій і у Львові, і у Києві», він стояв «поза тодішніми контраверсями: Галичини та Великої України, старих та молодих, того чи іншого друкованого органу чи певної літературної групи» [3, с. 9]. А так звані «краківські українці», культурницький

осередок, натхненником якого і був Б. Лепкий, ставилися до М. Коцюбинського з особливим пієтетом. Спільник Б. Лепкого О. Луцький якнайкраще передав «залюбленість» молодомузівців у творчість М. Коцюбинського та зазначив духовну й мистецьку близькість цих письменників: «Не має дня, щоб не згадували ми Вас, добродію ласкавий! Сотий раз читаємо Ваші нариси і оповідання і все з повним зворушенням замикаємо відтак Ваші книжечки, довго згадуючи чудесну Фатьме і бідну «лялечку» Вашу. Вас лише нестає нам тоді. Шкода, що живете так далеко» [4, с. 304]. Він щиро радів плідній, взаємодячній співпраці двох митців: «Най знають наші люди, що навіть тепер, коли так багато завелось личних амбіцій літературних, так багато грубої злоби і не толерації, – що навіть тепер є два письменники на Україні, які не розпинають себе взаємно на придорожніх хрестах» [4, с. 304].

Творча співпраця двох митців розпочалася у 1904 році, коли у краківському журналі «Час» та львівській газеті «Голос робітничий» були опубліковані окремі оповідання М. Коцюбинського в перекладі Б. Лепкого польською мовою. А коли у 1906 році на теренах Галичини гурт молодих, амбітних і талановитих літераторів-модерністів заснував видавництво «Молода муза», то Б. Лепкий, як «найбільший із молодомузівців універсаліст» і натхненник літературного угруповання, запросив М. Коцюбинського до літературної співпраці: «Засновуємо видавництво *a la Belam*, щоб за дуже дешеvu ціну популяризувати гарні річи. Є вигляди, що гадка наша вдасться, і я маю повну надію, що Ви, як старший добрий знакомий, приступите до товариства, не відмовите своєї доброї фірми та ширитимете його у своїх кругах» [4, с. 205]. У тому ж році у Бродях незабаром вийшов цілий томик перекладів Б. Лепкого творів М. Коцюбинського польською мовою «В путах шайтана». «Я хотів за всяку ціну познакомити польську публіку з Вашими гарними творами і тому, незважаючи на смішно малий гонорар, видав, жадаючи тільки, щоб книжка виглядала чепурно..... Моральний успіх великий», – писав Б. Лепкий автору [4, с. 200]. Вихід

перекладної збірки став справжньою культурною подією для України.

Б. Лепкий обирав для перекладу ті твори, які найбільше відповідали його творчій манері. Особливо йому подобалася новела «На камені», де відчувалася романтична екзотичність і мелодійність. Як перекладач Б.Лепкий намагався зберегти ліризм розповіді, ретельно добирав лексичні відповідники, проте траплялися і відхилення від першотвору, пропуск окремих образних засобів, скорочені й перероблені пейзажні описи. Про це він повідомляє М. Коцюбинському: «...перекладав дуже совісно, в інших простіть деякі недостачі: не все українське можна по-польськи вірно передати» [4, с. 201]. А в наступному листі Б. Лепкий обіцяє поклопотати про переклади ще й німецькою мовою: «Дуже б рад пустити такі гарні твори ще в ширший світ» [4, с. 202].

Увага Б. Лепкого до творчості М. Коцюбинського зумовлена близькістю художніх смаків, творчої манери, художньо-стилістичних засобів і прийомів. Творчі індивідуальності обох письменників, як зазначає В. Шевчук, були подібні, «бо лучить їм імпресіонізм і певна наближеність до етнографічного реалізму... Цей імпресіоналізм також неоднаковий: в М. Коцюбинського сонячний, в Б. Лепкого – сутінковий» [3, с.8]. Проте це явище творчої взаємодії засвідчило, що «український ранній модернізм у такий спосіб єднався в обох своїх половинах: західній та східній» [3, с.8]. В одному з листів до М. Коцюбинського Б. Лепкий зізнався: «За Вашу добру волю написати про мої новелі я дуже вам дякую. Знаю, що ніхто краще не напише, як Ви, бо, мабуть, ніхто мене так, як Ви, не розуміє» [4, с. 202].

Особисте знайомство письменників відбулося у 1905 р., коли М. Коцюбинський, подорожуючи до Італії, заїхав дорогою до Кракова. Ці гостини Б. Лепкий тримав у своєму серці і пам'яті ще багато років потому і в 1940 році написав чудові спогади про ці незабутні кілька днів, далекі, але такі щирі і теплі. Ось як він описує цю знакову подію: «Стрінулися ми по дорозі ... Пізнали себе взаємно, хоч досі ще не знайомі були, й вдоволені йшли до мене: він, що в чужому місті

матиме свого чоловіка, а я, що гоститиму такого виняткового гостя» [2, с. 76]. Спогади Б. Лепкого мають для нас неабияку цінність: вони передають атмосферу «українського Кракова», особливо теплих взаємин письменників, розкривають певні їхні світоглядні переконання, мистецькі й естетичні уподобання, а також засвідчують природне прагнення української мистецької еліти до єднання, до творення спільного культурного простору.

Дуже цікаво описує Б. Лепкий свого гостя: «Коцюбинський не був говірливий, але незвичайно милий у розмові. Його м'який альтовий голос ніколи не вразив вас своїм надмірним форте, його темно-жовті очі так довірливо заглядали у ваші, його звороти голови й порушення рук оживлювали оповідання. Але у всьому тому не було нічого штучного, передбаченого, підготованого, Коцюбинський – і годі» [2, с. 76]. «Експерсія вулицями старовинного міста справила незабутнє враження на Михайла Михайловича. Особливо запали в душу вітражі з декоративним зображенням квітів С. Виспянського, що прикрашали костел Францисканців. А в кав'ярні Кіяка, де вечорами збиралися студенти, члени української краківської «Громади», відбулася жвава розмова письменника з молоддю. Відвідали музеї, виставу в театрі, яка дуже сподобалась гостю: «Ох і грають! – хвалив їх Коцюбинський. – Наші побутовці не гірші артисти, але, коли б ви бачили Заньковецьку. Боже ти мій! Невже ж може бути більша артистка від неї? Це не гра, це переживання, сумні, або й веселі, що їх не забудеш ніколи! Після театру зайшли ми на вечерю. Якщо ви не хотіли «робити пана», то за кілька крон могли тоді втрійку повечеряти гарно. Як ми повертали додому, Коцюбинський сказав до мене:

– Хвалю собі ваші звичаї, побували в театрі, повечеряли, ще й повозкою можемо їхати додому, а в нас се неможливо. У нас зараз були би й зрази а-ля Пожарський, і кав'яр, і шаман, а все те скінчилося б у циганів. Знаєте, що це у нас коштувало б? Такі гроші, на які український письменник не може собі

дозволити, хіба що писав би по-російськи, як наш Короленко...

На другий день Краківська українська «Громада» вшанувала Коцюбинського сходами і спільною вечерею... Ішли тости, Коцюбинський відповідав на них коротко, спокійно і доречно, а потім хор заспівав пісню «Гей же до чарки, мій брате!», найбравурнішу, яка може бути. Співало не більше, як дванадцять осіб, а здавалося, що співає їх бог зна скільки. Шиби у вікнах дзвеніли, ще трохи – і спів розсадить кімнату. Повідчинювало вікна. А що хор співав ще «По морю, по морю» і «Закувала та сива зозуля», то під вікнами у тісній вулиці зібралося так багато людей, що візники не могли переїздити. Коцюбинський дивувався, як воно може бути: буцім сходи в тісному кружку, а тут і вулиця на них... Дивно...

Другої днини біля півночі він від'їхав. На станції зібрався чималий гурт прихильників великого письменника. Поки поїзд рушив, понеслася наша пісня. Останні її звуки злилися з першим гуркотом залізничних коліс» [2, с. 77-78].

Дуже тепло згадував про цю зустріч і М. Коцюбинський. Уже після повернення з лікування в Італії він пише Б. Лепкому: «Певно, у вас тепер вакації, Ви вільні і користуєтесь волею не так, як я, а більше продукційно для літератури. Я ще й досі під враженням тих прегарних віршів, що Ви читали мені колись вечором» [1, с. 29]. Добре відгукується М. Коцюбинський про перекладацьку майстерність Б. Лепкого: «Особливо цікавлять мене Ваші переклади. Я знаю, що вони будуть артистично виконані» [1, с. 66].

Високо оцінював М. Коцюбинський і власне літературний хист Б. Лепкого. У листі до М. Мочульського, обґрунтовуючи переваги європейської літератури, в якій він стрічав «ширші горизонти, більшу дефініцію в обробленні сюжетів, у стилі», серед визначних українських митців художнього слова він називає й Б. Лепкого в одному ряду зі В. Стефаником, І. Франком, П. Мирним, О. Кобилянською, Лесею Українкою і В. Самійленком [2, с. 49].

Як Б. Лепкий був «провідником» М. Коцюбинського у європейську літературу, так і М. Коцюбинський прагнув познайомити українського читача з творчістю молодого, ще маловідомого у Великій Україні Б. Лепкого, твори якого припали йому до душі: «Про видання Ваших писань на Україні я думав далеко раніше, ніж Ви написали про се. Отож літом сього року, будши у Києві, звернувся я до видавництва «Вік» – єдиного у нас більшого видавничого товариства, бажаючи дізнатися, що воно думає про мій план видання Ваших творів. З розмови я виніс таке враження, що трудно сподіватися, аби те товариство не тільки видало Вас, але, принаймні, зрозуміло ваші писання. Через те я дав спокій і, хоч як мені було прикро, перепинив з ними розмову. Проте гадка познайомити нашу Україну з її кращим письменником (як се чудно звучить те «познайомити»!) не покидала мене, і Ваш лист тільки додав мені енергії. Отож буду шукати, спишуся де з ким і тоді сповіщу Вас... Справу сю я беру близько до серця. Гадаю, що й читачі не будуть на мене в претензії, а якраз навпаки» [1, с. 66-67]. На жаль, це видання, мабуть, лишилось у мрях обох письменників.

Кордони, цензурні утиски, урядові заборони стояли на заваді повноцінному спілкуванню і співпраці. «Пишу до Вас доволі часто, а достаю відповіді тільки вряди-годи. Значиться листи гинуть. Так само згинули і тоті примірники «В путах шайтана...Назва доволі грімка, таки чи не перепугала граничних керберів», – нарікав Б. Лепкий[4, с. 200]. Подібні звістки подибуємо і в листах М. Коцюбинського до галичан, зокрема у листі до В. Гнатюка він пише: «Так шкода – ми тут на Вкраїні не знаємо навіть, що тепер нового виходить в Галичині, не маємо спромоги читати «Вістника» навіть» [1, т. 5, с. 9]. Хоча письменники жили по різні боки кордону, проте обидва гостро відчували спільні проблеми національно-культурного розвитку: млявість національних політичних потуг, громадського руху, денационалізацію освіти, відступництво інтелігенції, неможливість через кордонні перепони повноцінного літературно-мистецького процесу. «Цікаво мені, чи вийде щось із проєктованого вами

з'їзду письменників у Чернівцях. Я надаю особливу вагу таким з'їздам, особливо закордонним, бо звичка організовуватися більше розвинута у вас, ніж у нас. Принаймні з того з'їзду письменників, доволі численного, що відбувся у нас перед двома роками, нічого не вийшло, жодних результатів і не видно» [1, с. 30]. Так М. Коцюбинський згадував всеукраїнське свято – відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві, і попри те, що це було свято єднання, широкого знайомства східно- і західноукраїнських митців, обміну думками про долю України, української культури, літератури, однак воно не дало, як здавалося М. Коцюбинському, якихось конструктивних рішень і зрушень у напрямку плідної взаємодії. «Потреба в свіжій європейській органі дуже відчувається у нас: є у нас кілька визначних талантів, з'являються нові сили, починає потроху пахнути весною в нашій літературі, та ба, нема у нас вільних людей, нема коштів. Може, часом спроможемось на щось», – зізнається М. Коцюбинський у листі до О. Луцького [1, с. 65].

Листування письменників цікаве і щодо авторських біографій, якими вони обмінювалися для популяризації творчості один одного. У листах ми знаходимо і самовизначення творчого кредо письменників. Б. Лепкий: «Мій закон – писати те, що чую, і тоді, коли хочу, а ще краще коли просто мушу, з примусу душі. Напрямів не признаю. Тенденцій не люблю» [4, с. 202]. М. Коцюбинський про себе: «Пишу мало. Рідко коли буваю задоволений з того, що написав. Поки обдумую – все таке гарне, яскраве, прозоре, і повне життя, а коли берусь за перо – все виходить мізерне, бліде, неінтересне. Самокритика у мене дуже гостра. Коли б можна було процес творчості обмежити уявою, я був би самою щасливою людиною. Читаю багато і добре знаю європейську літературу» [1, с. 68].

Повагу, приязнь і вдячність Б. Лепкого до М. Коцюбинського засвідчують і подарунки – сім книжок різних років видання з дарчими написами, що зберігаються у фондах Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. Коцюбинського. Слова прості, але разом із тим

дуже щирі, від яких струменіє животворне тепло любові та ніжності: «Високоповажаному і Дорогому Пану Товаришови Михайлови Коцюбинському зі словами сердечної прихильности пересилає автор»; «З весною прийміть мою «Осінь»; «Високоповажаному і Дорогому Товаришови Михайлови Коцюбинському на спомин нашої стрічи в Кракові передаю отсю книжку дрібоньких малюнків».

Отже, попри кордонні перепони, що розділяли Україну, цензурні утиски, усілякі обмеження й заборони української мови, дружба та творча співпраця двох визначних митців українського художнього слова – Б. Лепкого і М. Коцюбинського – була народжена відчуттям належності до великої соборницької та єдинокровної нації, спільним прагненням об'єднання розмежованих українських земель і слугувала створенню духовно-культурного простору та підґрунтя, на якому зросло загальноукраїнське відродження.

Література:

1. Коцюбинський М. Твори в 7 томах. Т.6. Листи / М. Коцюбинський. – Київ: Наукова думка, 1975. – 311 с.
2. Лепкий Б. Коцюбинський у Кракові. // Спогади про Михайла Коцюбинського / Б. Лепкий. – К., 1989. – 279 с.
3. Листи до Михайла Коцюбинського. У чотирьох томах. Т. 1. – Київ, 2002. – 367 с.
4. Листи до Михайла Коцюбинського. У чотирьох томах. Т. 3. – Ніжин, 2002. – 480 с.

УДК 82-1

Наталія Зубик

Б. Лепкий і П. Карманський: порівняння версифікаційних систем (1900-1913рр.)

У статті здійснено порівняльний аналіз поетичних творів Б.Лепкого та П.Карманського, написаних у 1900-1913рр. Дослідження проведено у зрізі метрики, ритміки, строфіки та римування. У творчості поетів означеного періоду значно переважають вірші, укладені силабо-тонікою. Улюбленим метром авторів був ямб.